

УДК 658.016:316.334.2

О.В. Митяй, канд. екон. наук, доцент

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Україна

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗЕЙ АПК

О.В. Митяй, канд. экон. наук, доцент

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Умань, Украина

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОТРАСЛЕЙ АПК

Oksana V. Mityay, PhD. Econ. Science, Associate Professor

Uman State Pedagogical University Paul Tychyna, Uman, Ukraine

COMPETITIVENESS SCIENTIFIC APPROACHES TO THE FIELD OF AGRICULTURE

Досліджено фактори, що впливають на конкурентоспроможність галузей АПК, окреслено галузеву структуру агропромислового комплексу, наведено основні чинники, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу.

Ключові слова: конкурентоспроможність, агропромисловий комплекс, наукові підходи, конкурентні позиції, оцінка, фактори.

Исследованы факторы, которые влияют на конкурентоспособность отраслей АПК, очерченно отраслевую структуру агропромышленного комплекса, приведены основные факторы, которые определяют конкурентные позиции агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: конкурентоспособность, агропромышленный комплекс, научные подходы, конкурентные позиции, оценка, факторы.

Investigational factors which influence on the competitiveness of industries of APK, outlined, basic factors which determine the of a particular branch structure of agroindustrial complex competition positions of agroindustrial complex are resulted.

Keywords: competitiveness, agroindustrial complex, scientific approaches, competition positions, estimation, factors.

Постановка проблеми. Основою побудови конкурентноздатної економіки являється широке впровадження інновацій, участь країни в міжнародному розподілі праці. Україна активно веде роботу по розвитку конкурентноздатної економіки. Послідовно здійснюючи заходи по поглибленню реформ, формуванню соціально орієнтованого товариства, країна виходить з того факту, що ринкова економіка - це конкурентноздатна економіка. Майбутнє бачиться в індустріально-інноваційному розвитку, інтеграції у світове господарство. Країна активно бере участь у багатосторонніх міжнародних проектах співпраці і проводить інноваційну політику в національній економіці.

Як показала практика, більшість українських аграрних підприємств не готова до активного ведення конкурентної боротьби. В результаті аграрний сектор опинився в такому скрутному становищі, що серйозні інновації, пов'язані з посиленням конкурентної позиції підприємств, стали неможливі. І, проте, вихід із скрутного економічного становища може бути лише в створенні конкурентноздатного виробництва, орієнтованого на потреби споживачів. І в цьому сенсі, конкурентоспроможність є умовою виживання вітчизняних аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці теоретичних питань наукових підходів до конкурентоспроможності галузей АПК присвячені праці вітчизняних учених, зокрема, Андрійчука В., Гайдуцького П., Гришової І., Гудзь О., Кваша С., Кужеля В., Дем'яненка М., Коваленка Ю., Лукінова І., Маліка М., Мостового П., Нелепа В., Павленка А., Пасхавера Б., Саблука П., Сороки Л., Черевка Г., Шеремети А., Шморгуна В., Худолій Л., Юрчишина В. та інших учених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зусиллями вчених створений міцний теоретико-методологічний фундамент дослідження названої проблеми, вирішено багато її методичних та прикладних аспектів. Проте окремі питання цієї багатогранної проблеми досліджені не достатньо. Зокрема, дискусійними залишаються питання конкурентних переваг будь-якого підприємства, які складають конкурентоспроможність його виробничо-технологічного і фінансового потенціалу, системи управління, маркетингова політика, що проводиться. Комплексно не вивчені фактори, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу.

Мета статті. Головною метою цієї статті є дослідити фактори, що впливають на конкурентоспроможність галузей агропромислового комплексу, окреслити галузеву структуру агропромислового комплексу, навести основні чинники, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність галузей агропромислового комплексу припускає наявність конкурентних переваг перед аналогічними галузями за кордоном, які виражаються в наявності раціональної галузевої структури; групи висококонкурентних підприємств-лідерів; ефективної дослідно-конструкторської і виробничо-технологічної бази, розвиненої галузевої інфраструктури; гнучкої системи науково-технічної, виробничої і матеріально-технічної співпраці як всередині агропромислового комплексу, так і з іншими галузями в країні і за кордоном, ефективної системи розподілу продукції.

М. Портер при оцінці конкурентоспроможності галузей АПК пропонує ґрунтуватися на показниках: доля промисловості у світовому експорті; доля певної агропромислової галузі або кластера в загальному об'ємі експорту; доля кластера у світовому експорті [9, С.97].

Згідно з цією методикою конкурентоспроможність галузей АПК ми визначаємо як експорт продукції. Для України розвиток агропромислового комплексу має першочергове значення в цілях забезпечення економічного зростання, зайнятості населення, зниження рівня бідності в країні. Серед галузей агропромислового комплексу в Україні найбільш розвинені сільське господарство, харчова і перероблююча промисловість, які органічно зв'язані один з одним.

Сучасний стан економічного становища України потребує створення умов необхідних для забезпечення зростання конкурентноздатності всіх її сфер, зокрема агропромислового сектору. Адже, чим вищим є рівень конкурентноздатності суб'єктів аграрного ринку, тим вища їх ефективність господарської діяльності. Тому, підвищення конкурентноздатності підприємств агропромислового комплексу має бути пріоритетним завданням агропромислової політики України.

З розвитком ринкових реформ в Україні, посиленням конкуренції між суб'єктами господарювання виникає проблема забезпечення їх конкурентноздатності, що є основною передумовою підтримання стійких позицій підприємств на внутрішньому та міжнародному ринках. Успіх підприємства в умовах конкурентної боротьби обумовлюється здійсненням постійного моніторингу позицій на ринку, дослідженням сильних і слабких сторін власної господарської діяльності та конкурентів, здатністю пристосовуватись до змін ринкових ситуацій.

Конкурентоспроможність галузей АПК визначається наявністю в них технічних, економічних і організаційних умов для створення виробництва і збуту продукції високої якості, що задовольняє вимогам конкретних груп споживачів.

Конкурентоспроможність на рівні галузей АПК можна також оцінювати, застосовуючи наступні показники: продуктивність праці; оплата праці; капіталоемність і наукомісткість; технічний рівень продукції; сукупність знань, необхідних для самостійного освоєння продукції і її відтворення; об'єм технічних, наукових, проектних

і конструкторських розробок; ступінь експортної орієнтації або імпоротної залежності галузей АПК; ступінь відповідності рівня розвитку галузей АПК загальному рівню розвитку національного господарства; ступінь використання продукції в різних галузях народного господарства. Цей набір показників може бути змінений або доповнений з урахуванням специфіки галузей.

Конкурентоспроможність конкретної галузі АПК залежить і від здатності вводити нововведення і модернізуватися. В результаті випробовуваного тиску і вимог ринку підприємства збільшують свою перевагу в боротьбі з найсильнішими присутніми на світовому ринку конкурентами. В сучасній економічній ситуації, коли конкуренція в світових масштабах неухильно зростає, конкурентна перевага створюється і підтримується через локалізовані процеси. Існують відмінності в структурі конкурентоспроможності для кожної з країн, оскільки ні одна держава не може бути конкурентоздатною в усіх, або хоч би в більшості галузей. Зрештою країни досягають успіху в певних галузях у зв'язку з тим, що їх внутрішні умови опиняються у відповідних випадках найбільш динамічними і перспективними.

Конкурентоспроможність галузей АПК складається під впливом багатьох факторів, що змінюють свою значущість в мінливих умовах господарювання. При цьому кожен регіон, галузь має в розпорядженні свій "набір" факторів. Відповідно до принципу системності дослідження, аналіз конкурентоспроможності галузей АПК проводиться нами з позиції системного підходу. Фактори конкурентоспроможності галузей АПК аналізуються з урахуванням:

- цілісності, що не зводить всю конкурентоспроможність до суми складових її чинників;

- структурності, як можливості аналізу конкурентоспроможності через встановлення структури чинників, їх пріоритетів і обумовленість конкурентоспроможності в цілому структурою і взаємодією складових її елементів;

- взаємозалежності системи і середовища, яке означає, що конкурентоспроможність галузей АПК формується в процесі взаємодії з конкурентним середовищем конкретного регіону, будучи при цьому провідним активним компонентом взаємодії;

- ієрархічності, при цьому кожен чинник конкурентоспроможності агропромислової галузі в свою чергу може розглядатися як система.

Тому, для аналізу факторів конкурентоспроможності агропромислової галузі тільки кількісних оцінок недостатньо, потрібні і якісні характеристики, а також інтегральні оцінки. Ми вважаємо, що жодна галузь не може розглядатися ізольовано, без врахування загальної економіко-політичної ситуації в країні і за кордоном. Тому, перше місце за значимістю займають фактори державного регулювання. До них відносяться адміністративні і економічні заходи, що проводяться державою: фінансово-кредитна, податкова, амортизаційна, митна політика, система державного страхування, розробка і реалізація законодавчих актів, стимулюючих розвиток економіки, державна система стандартизації і сертифікації, правовий захист, діяльність політичних партій, рухів, що формують соціально-політичний стан в країні (табл. 1.).

Підвищення конкурентоспроможності будь-якої галузі АПК можливе в умовах економіки, що стійко розвивається, при стабільному соціально-політичному стані країни. Зовнішня і внутрішня стабільність країни підвищує її інвестиційну привабливість, стійкість економічних зв'язків на всіх рівнях, забезпечує оптимальні умови для виробника.

Сукупність галузевих факторів (мезорівень) можна представити у вигляді чотирьох підгруп: природних, економічних, демографічних і ринкових. Ці фактори тісно пов'язані між собою, хоча і відрізняються по своїй суті.

Таблиця 1.

Фактори, що впливають на конкурентоспроможність галузей АПК*

Рівні впливу	Фактори, що формують конкурентоспроможність галузей АПК
1. Макрорівень	<ul style="list-style-type: none"> – державна економічна політика; – національна законодавча база, що формує економіко-правові умови функціонування і захищеність вітчизняного товаровиробника; – зовнішня політична незалежність і безпека; – внутрішня політична і соціальна стабільність.
2. Мезорівень	<ul style="list-style-type: none"> – природно-ресурсний потенціал галузей АПК; – економічний потенціал і економічна політика; – демографічний потенціал; – галузевий споживчий ринок.
3. Мікрорівень	<ul style="list-style-type: none"> – виробничі фонди і розвиненість технологій; – фінансові ресурси; – управлінсько-організаційні ресурси; – маркетингова політика і чинники попиту.

*Розроблено автором

Значення окремих факторів залежить від специфіки галузі АПК, а іноді і від специфіки підгалузей, тобто фактори, які в одних галузях є ключовими, в інших опиняються другорядними. Більше того, один і той же фактор на різних стадіях технологічного процесу в галузі АПК діє з різною інтенсивністю. Співвідношення між факторами, ступінь їх значущості змінюється по мірі розвитку науки і техніки.

Об'єктом нашого дослідження виступають галузі агропромислового комплексу. До складу АПК входять три взаємопов'язаних сфери:

- сільське господарство, яке формує сировинну базу АПК;
- галузі, що виробляють засоби виробництва та обслуговування АПК;
- галузі зі збереження, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції (рис. 1.).

Рис. 1. Галузева структура агропромислового комплексу

Головною ланкою АПК є сільське господарство, яке охоплює рослинництво і тваринництво та створює сировинну базу для переробної промисловості. Другою ланкою є галузі, що виробляють засоби виробництва та обслуговують АПК —

сільськогосподарське машинобудування (комбайни, трактори, сівалки, зрошувальні системи, обладнання для сховищ, харчової та легкої промисловостей тощо), хімічна промисловість (виробництво засобів захисту рослин, мінеральних добрив, фарбників і консервантів), комбікормова та мікробіологічна промисловість, виробництво тари, спеціального устаткування та приладів для АПК, наукове обслуговування, сільськогосподарське та меліоративне будівництво. Третьою ланкою АПК є галузі, що займаються зберіганням, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції, вони включають підприємства легкої та харчової промисловостей, сховища, транспортні засоби, торгівлю [6-8].

Фактори конкурентоспроможності галузей АПК різноманітні, це сировинні і трудові ресурси, споживчий чинник (умови попиту на продукцію агропромислової галузі) та інші. На конкурентоспроможність галузей АПК в першу чергу впливають споживчий чинник і трудові ресурси. Це пов'язано з тим, що продукція забезпечує задоволення нагальних потреб людей. До того ж транспортування напівфабрикатів в порівнянні з готовою продукцією економічно вигідніше. Тому, найбільш раціональним з точки зору конкурентоспроможності є розміщення підприємств в районах споживання. Всі підгалузі АПК трудомісткі, вимагають значної кількості кваліфікованих ресурсів.

Конкурентоспроможність агропромислової галузі визначається наявністю конкурентноздатних підприємств (рис. 2.). Основу конкурентних переваг будь-якого підприємства складають конкурентоспроможність його виробничо-технологічного і фінансового потенціалу, системи управління, маркетингова політика, що проводиться. Маркетингова політика підприємства визначається основними характеристиками самого ринку діяльності цього підприємства, його типом і місткістю, наявністю конкурентів.

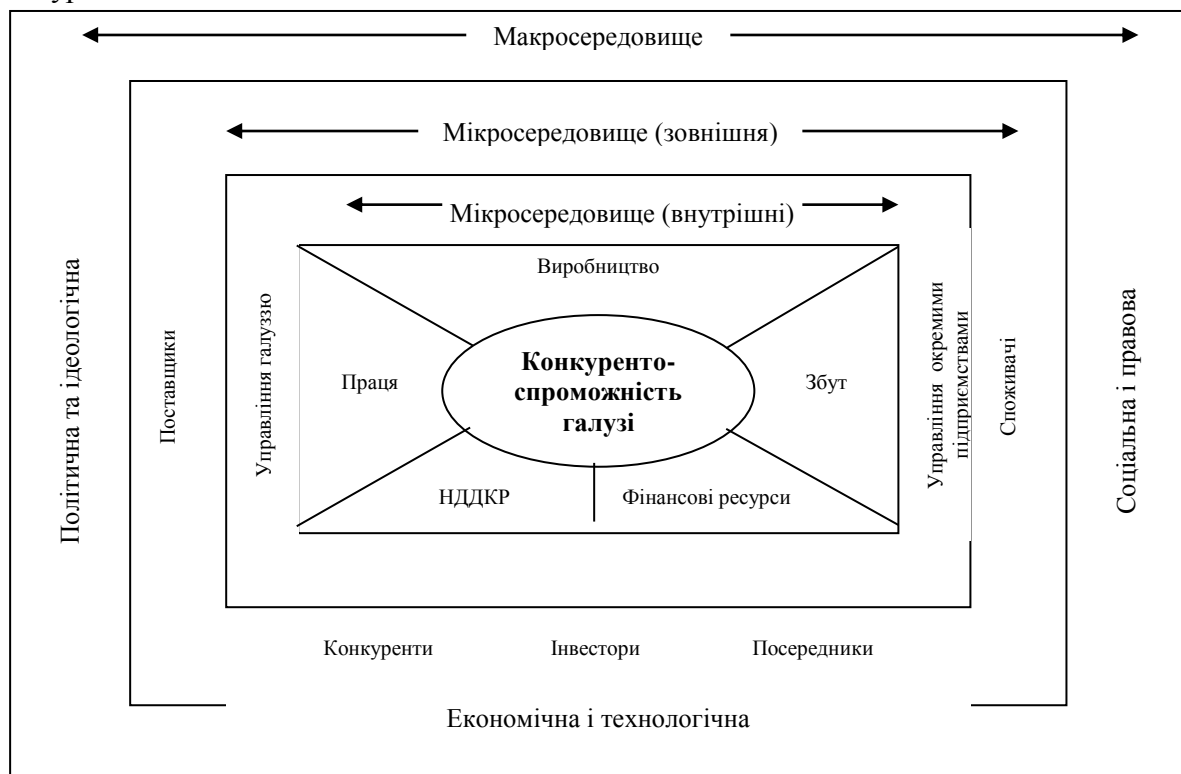

Рис. 2. Конкурентоспроможність агропромислового комплексу (розроблено автором)

Макросередовище агропромислової галузі складають зовнішні сили на загальнодержавному рівні: політичні, соціальні, правові, технологічні і інші.

Зовнішнє мікросередовище характерне для всіх галузей і складається з постачальників, споживачів, конкурентів, посередників, інвесторів.

Внутрішнє середовище - мікросередовище агропромислової галузі, в якій вирішуються проблеми управління, як галуззю, так і окремими підприємствами, її складовими. Внутрішні сили, що визначають ядро конкурентоспроможності агропромислової галузі - це виробництво, збут, кадри, фінансові ресурси і НДДКР.

У кожного регіону є свої особливості (конкурентні недоліки і переваги території), які обумовлюють розвиток певних галузей. Конкурентоспроможність галузей АПК в конкретному регіоні є результатом поєднання унікального соціально-економічного середовища цього регіону з конкурентними перевагами агропромислової галузі. Головне завдання полягає в тому, щоб виявити основи конкурентних переваг конкретного регіону, його складових і втілити їх в дійсність шляхом розвитку галузей. При цьому механізми забезпечення конкурентоспроможності агропромислової галузі в одному регіоні можуть виявитися недієздатними в іншому.

Найбільш важливі, на наш погляд, фактори, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу представлені на рис. 3.

Рис. 3. Фактори, що визначають конкурентні позиції агропромислового комплексу (розроблено автором)

1. Економіко-географічне положення будь-якого регіону характеризується рядом показників: доступністю до інших територій країни, а також до інших країн, до сировинних ресурсів, до ринків збуту, транспортних шляхів.

2. Сировинні ресурси характеризуються, головним чином, їх наявністю і можливостями використання. Виділяють мінерально-сировинні, земельні, лісові, водні, фауністичні та ін. ресурси.

3. Демографічні ресурси характеризуються загальною чисельністю населення, статеві-віковим складом, динамікою змін чисельності населення. Трудові ресурси характеризуються наявністю, кваліфікацією і вартістю робочої сили.

4. Виробничий потенціал характеризується наявністю основних виробничих фондів, коефіцієнтами використання виробничих потужностей і виробничих площ, коефіцієнтами вибуття і оновлення основних виробничих фондів, мірою зносу основних фондів, віковою структурою виробничого устаткування, фондо - і електроозброєністю праці.

5. Фінансові ресурси. Однією з головних причин консервації кризових явищ у виробничій і фінансовій сферах являється брак обігових коштів. Скорочення вкладень у виробництво обумовлене зниженням державного фінансування інвестиційних програм і об'ємів коштів самих підприємств.

Розвиток виробництва і розширення випуску конкурентоздатної продукції стримується низькими темпами технічного переозброєння. Повільне оновлення

активної частини основних фондів викликане дефіцитом амортизаційних засобів, швидшим зростанням цін на засоби праці. Амортизація поглинена лібералізацією цін, інфляцією і в кількісному відношенні просто недостатня для відшкодування вибулих з ладу і морально застарілих основних фондів. Окрім цього, джерела формування інвестицій до основних фондів часто використовуються підприємствами для фінансування поточних потреб і на матеріальне стимулювання трудових колективів.

6. Інфраструктура. Конкурентоспроможність галузей АПК багато в чому визначається рівнем розвитку її інфраструктури. Розрізняють виробничу, ринкову та соціальну інфраструктуру.

Під виробничою інфраструктурою галузей АПК розуміють сфери господарської діяльності, що забезпечують загальні умови функціонування виробництва (транспорт, зв'язок, енергосистеми, матеріально-технічне і інформаційне забезпечення). Під ринковою інфраструктурою розуміють систему різних організацій і сфер діяльності, що забезпечує загальні умови для ефективного функціонування виробників і просування товарів від виробників до споживачів. Як відмічає Ю. Д. Шмідт «ринкова інфраструктура в умовах формування розвинених ринкових відносин в економіці є спеціальною сферою, що не перетинається, змістовний сенс якої полягає в тому, що, з одного боку, ринкова інфраструктура робить досить сильний вплив на процес виробництва, "змушуючи" його більшою мірою адаптуватися до попиту, що змінюється, а з іншої - створює умови для успішного і ефективного просування виробленого продукту до його споживача" [10].

В умовах стійкого розвитку України інфраструктура є сукупністю умов ефективного функціонування як виробництва галузей АПК, так і галузевого ринку, що забезпечують підвищення життєвого рівня населення. Інфраструктура агропромислової галузі охоплює сфери виробництва, звернення і споживання продукції, зв'язує їх в єдиний ланцюжок, забезпечує ефективне використання потенціалу (виробничого, фінансового, організаційного, кадрового і т.д.) галузей АПК.

Перехід від одних форм власності до інших, реорганізація виробництва і управління, зміна всіх видів зв'язку у сфері виробництва, кругообіг чинять визначальну дію на інфраструктуру. В умовах розвитку ринкових відносин, формування нових підприємницьких утворень і органів регулювання їх діяльності здійснюється формування нової інфраструктури. І від того, наскільки ефективно, це відбувається, багато в чому залежить і вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності галузей АПК. Досягнення високих, «міцних» конкурентних позицій вимагає кардинальних змін в самому виробництві[].

Система показників, що характеризують рівень розвитку інфраструктури АПК України, на наш погляд, повинна включати такі показники, як розвиток транспортної мережі; розвиток послуг зв'язку; зростання числа підприємств оптової і роздрібною торгівлі; об'єм побутових послуг, інформаційно-обчислювальне обслуговування, чисельність кредитних організацій.

7. Інноваційні ресурси агропромислової галузі регіону визначаються рівнем і чисельністю науково-виробничого потенціалу, наявністю і діяльністю організацій, що займаються підготовкою і перепідготовкою кадрів, а також характеризуються об'ємом інноваційної продукції, витратами на дослідження і розробки.

8. Умови попиту. Попит населення являє собою так звану «пірамідальну ієрархію». Найвищий попит (основа піраміди) на продукти харчування, тютюн, алкоголь. Другий рівень - одяг, взуття, потім слідує попит на дорогі товари тривалого користування - меблі, автомобілі, нерухомість і т.п. Попит на товари легкої промисловості задовольняється тоді, коли залишаються вільні засоби після задоволеного попиту на продукти харчування. В цілому спостерігається зниження

платоспроможного попиту населення на продукцію АПК, викликане загальним зниженням рівня життя населення. В число показників, що характеризують рівень життя, входять такі, як: показник ВВП і національного доходу з розрахунку на душу населення, загальний фонд споживання населення; реальні доходи населення, реальні доходи на душу населення; середня оплата праці; співвідношення мінімальної і середньої заробітної плати; вартість мінімального споживчого кошику; прожитковий мінімум; мінімальна пенсія та інші.

На думку Гришової І.Ю., «...конкурентоспроможність національної економіки є необхідною умовою рівноправної участі держави в міжнародній співпраці» [1-5]. Тому, важливий в методологічному плані розгляд конкурентоспроможності як багаторівневого поняття.

Можна виділити логічний ланцюжок конкурентоспроможності. На рівні держави конкурентоспроможність визначається успішною діяльністю галузей економіки. В свою чергу, конкурентоспроможність галузей АПК має регіональний аспект, обумовлений розмірами території України, відмінностями соціально-економічного розвитку регіонів, особливостями самого комплексу. Далі по ієрархії виділяються підприємства, конкурентоспроможність яких базується на продукції. В цьому ланцюжку немає другорядної ланки. Всі ланки взаємопов'язані, взаємодіють і взаємообумовлюють конкурентоспроможність національної економіки в цілому. Без конкурентоздатної продукції не може бути ефективної діяльності підприємства, успіх якого багато в чому визначається умовами регіону, де воно розташовується. Облік регіональних відмінностей сприяє придбанню конкурентних переваг на рівні агропромислової галузі.

Таким чином, розгляд проблем конкурентоспроможності на якому-небудь рівні, вимагає обліку впливу всіх вказаних рівнів конкурентних відносин. При цьому кожен рівень конкурентної сфери має властиві йому фактори, або так звані детермінанти конкурентних переваг, особливі критерії, методи оцінки конкурентоспроможності і стратегію її досягнення. На рис. 4. представлені фактори і критерії конкурентоспроможності залежно від рівня економіки.

Конкурентоспроможність країни, відповідно до поширеного визначення комісії США по промисловій конкурентоспроможності, трактується як "ступінь, з якою нація за вільних і справедливих умов ринку виробляє товари і послуги, що задовольняють вимогам світового ринку, формуючи і збільшуючи при цьому реальні доходи своїх громадян" [1]. В цьому визначенні виділяються три головні вимоги. По-перше, здатність країни виробляти продукцію і послуги, що відповідають міжнародним стандартам за якістю і конкурентоздатні за ціною. По-друге, наявність вільних і справедливих умов ринку, при яких держави не здійснюють протекціоністську політику по відношенню до національних компаній і не обмежують діяльність іноземних. Дотримання цієї вимоги на практиці викликає суперечки і є джерелом торгових протиріч між країнами. У зв'язку з цим в Щорічнику світової конкурентоспроможності (Лозанський інститут менеджменту і розвитку) і Доповіді по глобальній конкурентоспроможності (Гарвардський інститут міжнародного розвитку) виставляється високий рейтинг конкурентоспроможності країни з відкритою економікою.

Висновки і пропозиції. При цьому такі показники дійсної конкурентоспроможності, як доля країни у світовому продукті, зайнятість, якість життя населення та інші, не завжди є вирішальними. Україна як мала відкрита економіка, що відноситься до ринків глобальної системи фінансово-торгових стосунків, що формуються, активно вступає в контакт з суб'єктами цієї системи. Природно, будь-яка

країна, яка вступає в контакт із зовнішнім світом повинна визначити своє місце і намагатися поліпшити свої позиції.

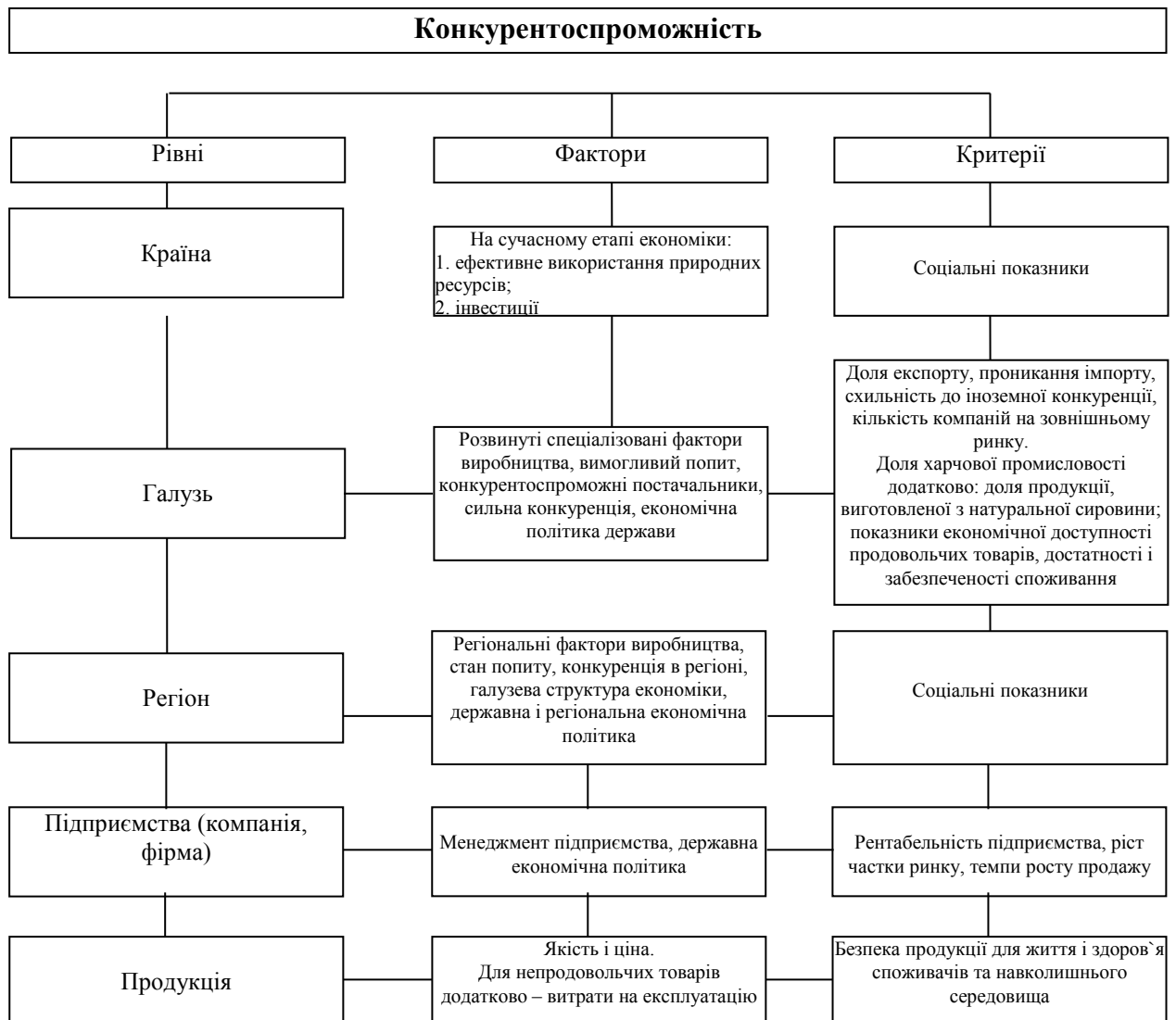

Рис. 4. Рівні, фактори і критерії конкурентоспроможності (розроблено автором)

Конкурентоспроможність національної економіки потрібна, тому що вона забезпечує зайнятість населення в глобальній системі потоків капіталу, товарів і послуг і дає конкретній країні можливість реалізувати соціально орієнтовану модель розвитку. Досягнення високого рівня конкурентоспроможності у складі сучасної світової економіки можливо тільки в країні з високим рівнем людського капіталу, а, отже, зайнятості і добробуту населення. Розвиток вітчизняного агропромислового комплексу, перетворення його на вискоєфективний і високоприбутковий сектор економіки є головним чинником забезпечення продовольчої безпеки країни і зачіпає інтереси всієї економічної системи держави.

Список використаних джерел.

1. Гришова І. Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку / І. Ю. Гришова, А. Ю. Присяжнюк. - // Економіка АПК : міжнар. наук.-вироб. журн. - 2011. - № 4. - С. 142-146
2. Гришова І. Ю. Інноваційна модель розвитку підприємств молокопереробляючої галузі / І. Ю. Гришова, І. А. Крюкова // Вектор науки ТГУ. Серія: Економіка і управління. – 2014. – № 1. – С. 20–24.

3. Гришова І. Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2 – С. 47–51. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>.
4. Гришова І. Ю. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, В. А. Замлинський, В. В. Кужель // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 201–206. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>.
5. Гришова І. Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І. Ю. Гришова, Т. М. Гнатєва // Інноваційна економіка. – 2012. – № 12. – С. 54–62.
6. Крюкова І. О. Інноваційна модель розвитку підприємств молокопереробної галузі / І. О. Крюкова, І. Ю. Гришова // Вектор науки Тольяттинського державного університету. Серія: Економіка и управление. – 2014. – № 1 (16). – С. 20–24.
7. Крюкова І. О. Стратегія інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрного виробництва / І. О. Крюкова, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 4 (9). – С. 133–142.
8. Крюкова І. О. Фінансова архітектура інноваційного розвитку підприємства АПК / І. О. Крюкова // Соціально-економічний розвиток України в умовах трансформаційних змін: виклики, тенденції, перспективи : колективна монографія. – Полтава : ТОВ НВП «Укпромторгсервіс», 2013. – С. 43–52.
9. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость /пер. с англ.- М.: Альпина Бизнес Букс, 2005.– 715 с.
10. Шмидт Ю.Д. Научно-организационные основы формирования и развития Дальневосточного продовольственного рынка: Ч.1 / Ю.Д. Шмидт. – Новосибирск: Изд-во ИЭ и ОПП СО РАН, 1997. – 232с.